

E.M.Yusifov
i.ü.f.d., dosent, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti
ORCID 0000-0003-1946-2937
elshad.yusifov@azmiu.edu.az
G.M.Həsənova
doktorant, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti
ORCID 0009 0009 7772 1387
gunel.hesenova@aztu.edu.az
E.C.Həsənov
magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti
ORCID 0009-0009-1964-247X
elyarhas8@gmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 03.10.2023

The article was received by editorial board on 03.10.2023

Статья принята к печати 03.10.2023

KİÇİK VƏ ORTA BİZNES SUBYEKTLƏRİNİN İNKİŞAFININ STİMULLAŞDIRILMASI MEXANİZMLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Xülasə

Məqalədə kiçik və orta biznes subyektlərinin fəaliyyətinin iqtisadi sistemdə rolundan və onların inkişafında dövlətin iştirakından bəhs edilir. Kiçik və orta biznes subyektlərinin həyata keçirdiyi funksiyalardan asılı olaraq onların fəaliyyətinin dəstəklənməsi, eləcə də təşviq edilməsinin əsasları tədqiq olunur. Müvafiq iqtisadi subyektlərin inkişafı üçün infrastrukturun komponentləri müəyyən olunur və maliyyə, kredit və vergi mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılmasına yönəlmiş fəaliyyət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tövsiyələr verilir.

Açar sözlər: iqtisadi rifah, kiçik və orta biznes, rəqabət üstünlükləri, islahatlar, strateji idarəetmə.

1. GİRİŞ

Müasir dövrdə mikro, kiçik və orta biznes subyektlərinin həm bir-birilə, həm digər bazar iştirakçıları, həm də tənzimləyici qurumlarla qarşılıqlı əlaqəsi müasir bazar iqtisadi sistemin əsasını təşkil edir. Bu biznes formalarının hər biri iqtisadiyyatın təsərrüfat subyektlərinə aid edilir və konkret rol oynayır. Kiçik və orta biznes subyektləri əsasən ölkənin iqtisadi və texniki gücünü müəyyən edir. İqtisadiyyatda inhisarlaşma meyillərinin qarşısını alır, iri iqtisadi subyektlərin bazarı əlində saxlamasını istisna edir, ölkədə integrasiya prosesini sürətləndirir. Milli maraqlar əsasında fəaliyyət göstərən kiçik və orta biznes subyektlərinin fəaliyyət istiqamətləri əsasən daxili bazarı əhatə edir. Kiçik biznes subyektlərinin inkişafı orta biznes subyektlərinin artmasına səbəb olur. Onlar isə dövlətin inkişaf səviyyəsinə birbaşa təsir göstərən özəl müəssisələrə çevrilir. Müvafiq iqtisadi subyektlər həm də iqtisadiyyatın ən mühüm elementidir və ölkənin sabitliyinin, eləcə də iqtisadi rifahının göstəricisidir. İri və orta müəssisələrin fəaliyyəti kiçik biznes subyektlərinə əsaslanır ki, bu da onların bütün iqtisadiyyat üçün əhəmiyyətindən xəbər verir.

Dünya təcrübəsində biznes təsnifatı və onun kiçik biznes kimi təsnifat meyarlarına müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Ən çox istifadə olunan meyarlara aşağıdakılar daxildir:

- kiçik biznes işçilərinin sayı, o cümlədən daimi və yarımxəbərlər əsaslarla işləyən işçilərin orta sayı;
- nizamnamə kapitalının ölçüsü;

- kiçik müəssisənin maliyyə göstəriciləri, həmçinin xalis mənfəət, ümumi gəlir, dövlətiyyə kapitalı;
- biznes fəaliyyətinin növü.

Kiçik və orta biznesin inkişaf dərəcəsi və sahibkarların fəallığı ölkə iqtisadiyyatının rəqabətlik səviyyəsini müəyyən edir. Kiçik və orta biznesə münbit fəaliyyət şəraiti yaradaraq kiçik və orta biznesin köməyi ilə dövlət xalqın rifahını yaxşılaşdırır, orta təbəqənin payını artırır bilər. Müasir mərhələdə Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirlər hissəsinin formalaşmasında vergilərin həcmində kiçik və orta biznesin payının artması müşahidə edilir və bu tendensiya gedikcə inkişaf etməlidir [2, s. 214]. Kiçik və orta biznes kiçik bazar segmentlərində uğurla fəaliyyət göstərir. Kiçik və orta biznes daha çevikdir, mobildir, öz strukturunu və texnoloji prosesini tez dəyişməyə qadirdir. Kiçik iqtisadi subyektlər istehlakçı tələbatındakı dəyişikliklərə tez reaksiya verə bilər, o cümlədən də regional ehtiyacları nəzərə almağa qadirdir. Kiçik və orta biznes müstəqildir və maliyyə cəhətdən sabitdir. Kiçik biznes fəaliyyətini həyata keçirmək üçün böyük kapital qoyuluşlarına ehtiyac yoxdur, buna görə də maliyyə böhranı, durğunluq və sənaye artımının azalması şəraitində kiçik və orta biznes subyektləri iqtisadiyyatın inkişafına töhfə verən sahəyə çevrilir.

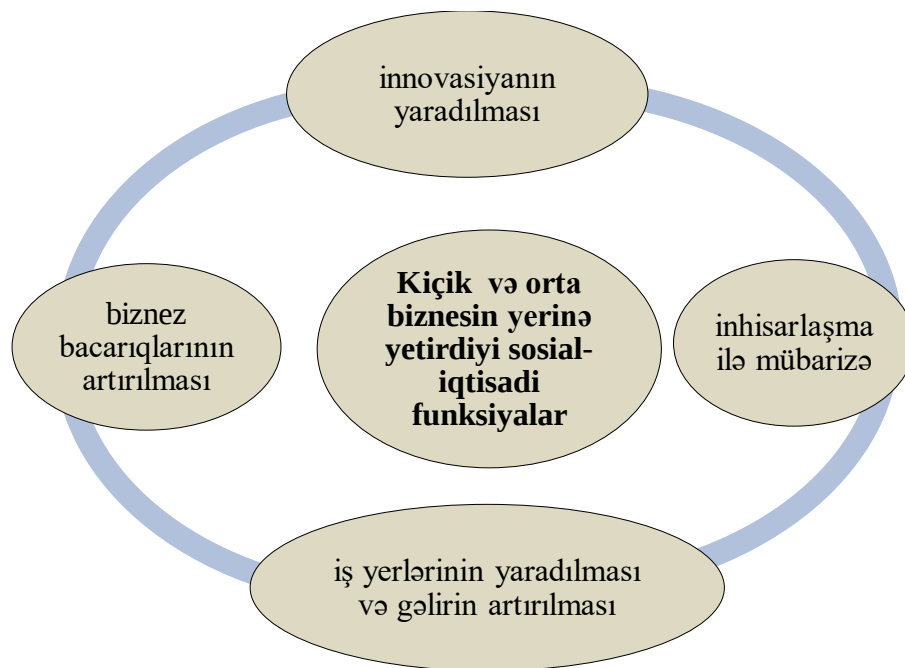
2. Kiçik və orta biznes fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətləri

Kiçik biznes fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı bu və ya digər şəkildə qüvvədə olan hüquqi aktlar aşağıda sadalanan bir sıra meyarlara görə bölünə bilər [3, s. 12]:

- hüquqi qüvvəyə görə;
- qanunun məzmununa görə;
- idarəetmənin təşkilinə təsirinin xarakteri ilə.

Hüquqi aktların bu meyarlara görə təsnifatı müasir şəraitdə idarəetmənin təşkilinin hüquqi əsasları, onların mürəkkəb strukturu haqqında anlayışı genişləndirməyə imkan verir. Ölkədə biznes fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi mürəkkəb xarakterə malikdir. Biznes fəaliyyətinin tənzimlənməsinə konstitusiyaya, mülki, inzibati, vergi, cinayət və digər hüquqlar baxımından baxmaq olar. Bu biznes subyektlərinin yerinə yetirdiyi çoxsaylı funksiyalarla əlaqədardır.

Ölkənin iqtisadi inkişafının təmin olunması istiqamətində kiçik və orta biznes subyektlərinin yerinə yetirdiyi funksiyalar sxem 1-də əks olunmuşdur.

Sxem 1. Kiçik və orta biznes subyektlərinin funksiyaları

Mənbə: müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Kiçik və orta biznes sektoru iqtisadiyyatın uğurlu fəaliyyətini müəyyən edir: o, əhalinin resurslarını səfərbər edir, əsasən əhalinin məşğulluğunu təmin edir, vergi ödəmələri hesabına bütün səviyyələrin büdcələrinin bir hissəsini təşkil edir, bazarı mallarla (işlərlə, xidmətlərə) doyurur, əhalinin güzəranını təmin etmək üçün rəqabət mühitini formalaşdırır və inkişaf etdirir, iqtisadiyyatın inhisardan çıxarılmasını həyata keçirir, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərini tətbiq edir və ölkənin ixrac potensialını artırır.

3. Kiçik və orta biznesin inkişafına dəstək infrastrukturunun komponentləri

Kiçik və orta biznes subyektlərinin dəstəklənməsi üzrə dövlət siyasətinin təşkilatı əsasını kiçik və orta biznesin inkişafı üçün konsepsiyalar, strategiyalar, hökumətin bütün səviyyələrində hazırlanmış ölkə əhəmiyyətli, iqtisadi rayonlar, eləcə də digər əhəmiyyətli inkişaf proqramları təşkil edir. Kiçik və orta biznes subyektlərinin inkişafının hüquqi tənzimlənməsinin xüsusiyyətləri aşağıdakılardır [4, s. 112]:

- xüsusi vergi rejimlərinin tətbiqi;
- mühasibat uçotu və statistik hesabat tələblərinin sadələşdirilməsi;
- kiçik və orta biznes subyektləri tərəfindən özəlləşdirilən dövlət əmlakı üçün güzəştli ödəniş qaydası;
- dövlət satınalmalarında iştirak edən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün xüsusi şərtlərin müəyyən olunması;
- dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsində kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin hüquq və qanuni mənafelərinin təmin edilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- kiçik və orta biznesə güzəştli maliyyə dəstəyinin göstərilməsi;
- kiçik biznesin dəstəklənməsi üçün infrastrukturun inkişafı üzrə tədbirlər həyata keçirilməsi.

Kiçik və orta biznes subyektlərinin fəaliyyətinin stimullaşdırılması əsasən ölkədə formalaşdırılmış infrastrukturun aşağıda sadalanan komponentləri tərəfindən həyata keçirilir:

1. Dövlət qurumları və təşkilatları, İqtisadiyyat Nazirliyi, Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi, Sahibkarlığın İnkişafı Fondu, KOB inkişaf mərkəzləri, Dövlət-Sahibkar Tərəfdaşlığının İnkişafı Mərkəzi, Azpromo, elmi, texniki və innovativ fəaliyyətin dəstəklənməsi üçün yaradılmış müxtəlif fondlar [4, 5].

2. Özəl kommersiya və qeyri-kommersiya strukturları, o cümlədən səhmdar investisiya fondları, əmtəə ixracına dəstək qurumları, lizinq şirkətləri, sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi üçün mikromaliyyə təşkilatları, ərazi komplekslərini idarə edən təşkilatlar, habelə texnoparklar, sənaye texnologiya parkları, sənaye məhəllələri, aqrosənaye parkları.

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin nəinki daxili imkanlar hesabına fəaliyyətinin stimullaşdırılması həyata keçirilir, o cümlədən onun inkişafının dəstəklənməsinə xarici mənbələrdən resurslar və digər qeyri-maddi aktivlər cəlb etməyə şərait yaradılır. Belə ki, ölkə Prezidentinin fərmanı ilə Azərbaycanda sahibkarların fəaliyyətinin dəstəklənməsi məqsədilə xarici dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların maliyyələşdirdikləri proqramların (layihələrin) əlaqələndirilməsi həyata keçirilir. Əlaqələndirmə prosesinin Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinin (KOBİA) vasitəsilə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur [1, 6, 7].

Kiçik biznesə dövlət dəstəyi mexanizmi həm dəstəyin həyata keçirilməsində resurs məhdudiyyətlərini, həm də ərazinin sosial-iqtisadi inkişafının prioritet sahələrini nəzərə alan müxtəlif səviyyələrdə icra olunan proqramlara əsaslanır.

Kiçik və orta biznes subyektlərinin formalaşması və iqtisadi fəaliyyətinin stimullaşdırılması aspektindən təhlili onun xarici mühitinin institusional amillərinin makro və mezo səviyyədə öyrənilməsinə tələb edir. Biznes fəaliyyəti cəmiyyətin və insanın həyatının müxtəlif sahələrindən biri kimi dəyişməz qalmayan və transformasiyaya uğrayan müəyyən iqtisadi struktur çərçivəsində həyata keçirilir. Buna görə də institusional transformasiyalar kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün zəruri şərtidir. Çünki məhz kiçik orta sahibkarlıq bazar iqtisadiyyatı üçün zəruri olan rəqabət mühitini formalaşdırır, ona lazımı çeviklik verir, maliyyə və istehsalın, kadrların, material axınının və satışın daha səmərəli idarə olunmasını təmin edir. Bazarın rəqabətli vəziyyətini innovasiya yolu

ilə özü üçün faydalı olan istiqamətə dəyişməyə cəhd edən sahibkarlıq subyektləri təkcə yeni mallar, texnika və texnologiyalar yaratmır, həm də mövcud bazar mühitini dəyişdirir, mövcud iştirakçıları dəyişdirir və yeni institutlar, bazarlar, fəaliyyət formaları və rəqabət üsulları, resursların əlaqələndirilməsi yolları və sahibkarlığın təşkilati formalarını yaradır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kiçik və orta biznes subyektinin rəqabət üstünlükləri əldə etməklə daha yaxşı biznes mühiti yaratmağa yönəlmiş fəaliyyəti, əsasən, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün müvafiq institusional şəraitin yaradılması yolu ilə həyata keçirilir. Bu baxımdan qeyd edilməlidir ki, kiçik və orta biznesin inkişaf səviyyəsi bir sıra amillərdən asılıdır:

- qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsindən;
- rəqabətin səviyyəsindən;
- iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasından;
- sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsinin forma və vasitələrindən.

Kiçik və orta biznesin inkişafı üçün bir sıra mühüm şərtlər mövcud olması tələb edilir:

- rəqabətin təmin olunması;
- sahibkarlığın əsası kimi xüsusi mülkiyyət hüququnun qorunması;
- dövlətin iqtisadi və sosial siyasətinin davamlılığı, ölkədəki iqtisadi və sosial vəziyyətin qanədici olması.

Dövlət idarəetmə sistemində köklü islahatların aparılması məqsədilə inzibati islahatların aşağıdakı əsas istiqamətləri və vəzifələri müəyyən edilə bilər:

- icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin institusional, təşkilati və hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi;
- inzibati orqanların vəzifələrinin, funksiyalarının, səlahiyyətlərinin, onların həyata keçirilməsi mexanizmlərinin və məsuliyyət sahələrinin dəqiqləşdirilməsi, əlaqələndirmə və qarşılıqlı fəaliyyət proseslərinin təkmilləşdirilməsi;
- iqtisadiyyatın sektorlarına inzibati təsirin daha da azaldılması və dövlətin iqtisadi fəaliyyətdə iştirakının aydın bazar mexanizmlərinin işlənilməsi, habelə dövlətin müəyyən funksiyalarının özəl sektora verilməsini təmin edən bazar idarəetmə mexanizmlərinin genişləndirilməsi, onların düzgün həyata keçirilməsi üçün dövlət nəzarəti mexanizmlərinin tətbiqi;
- şaquli idarəetmə sisteminin və inzibati orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyətinin mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, dövlət idarəçiliyinin tədricən qeyri-mərkəzləşdirilməsini təmin etmək, maliyyə imkanlarını, yerli idarəetmə orqanlarının rolunu və məsuliyyətini genişləndirmək, vətəndaşların özünüidarəetmə orqanlarının rolunu və səmərəliliyini artırmaq [5, s. 72];
- dövlət idarəetmə sisteminə müasir strateji planlaşdırma formalarının, innovativ ideyaların, layihələrin və texnologiyaların tətbiqi;
- peşəkar dövlət qulluğunun səmərəli sisteminin formalaşdırılması, hakimiyyət orqanları sistemində birgə fəaliyyətin səmərəli mexanizmlərinin tətbiqi.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində inzibati islahatların əsas istiqamətlərinin və vəzifələrinin həyata keçirilməsi ölkədə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin səmərəli inkişafı üçün institusional bazanı daha da təkmilləşdirəcək.

4. NƏTİCƏ

Beləliklə, qənaətə gəlmək olar ki, müasir şəraitdə bütövlükdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının prioritet vəzifələrindən biri kiçik və orta biznes subyektlərinin, xüsusilə qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün əlverişli şəraitin təmin edilməsi məqsədilə onun stimullaşdırılması və dəstəklənməsidir.

Aşağıdakı tədbirlər vasitəsilə kiçik və orta biznes subyektlərinin istehsal etdiyi əmtəə və xidmətlərə tələbatın stimullaşdırılması həyata keçirilə bilər:

- yerli bazarlarda rəqabətin inkişafı;
- sosial sahədə kiçik və orta biznesə dəstək;
- kiçik və orta biznes müəssisələrin iqtisadiyyatın dövlət sektorunun təşkilatları tərəfindən malların, işlərin, xidmətlərin alınmasına çıxış imkanlarının genişləndirilməsi;
- ticarət və istehlak bazarının inkişafı;

- kiçik və orta sahibkarların məhsullarına onların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması yolu ilə tələbatın stimullaşdırılması.

Kiçik və orta biznes subyektlərində əmək məhsuldarlığının artırılması üçün şəraitin aşağıdakıların təmin olunması ilə yaradılması:

- innovativ fəaliyyətlə məşğul olan kiçik və orta biznesin dəstəklənməsi üçün infrastrukturun inkişafı - istehsal və yüksək texnologiyalı xidmətlər sahəsində kiçik və orta biznes subyektləri ilə iri müəssisələr arasında əməkdaşlığın stimullaşdırılması;

- kiçik və orta biznesin ixrac fəaliyyətinə dəstək sisteminin təkmilləşdirilməsi;

- texnoloji inkişafa və idxalın əvəzlənməsinə dəstək.

Bununla əlaqədar olaraq, kiçik və orta biznes subyektlərinin dövlət tənzimlənməsi və dəstəklənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi, qrantların, zəmanətlərin, güzəştli kreditlərin verilməsi yolu ilə kiçik və orta biznesə maliyyə dəstəyinin genişləndirilməsinə yönəlmiş təsirli tədbirlərin həyata keçirilməsi, təminatların həcmnin artırılması zəruridir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Sahibkarlığın dəstəklənməsi məqsədilə xarici dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların maliyyələşdirdikləri proqramların (layihələrin) əlaqələndirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 2 iyul 2019.

2. Rzayev P.Q. (2013). İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi mexanizminin stimullaşdırıcı rolunun artırılması istiqamətləri. Monoqrafiya / P.Q. Rzayev - Bakı: "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı, - 392 səh.

3. Регулирование деятельности субъектов малого предпринимательства Р32 в начале XXI века: мировой опыт: коллективная монография – Томск: Издательский Дом Томского государственного университета, 2020. – 332 с.

4. Хамирзова С.К., Ушхо А.У. (2020). Исследование механизма государственного регулирования малого предпринимательства, Новые технологии, 3 (53), - с. 107-116

5. Financial Stability Board (FSB), Evaluation of the effects of financial regulatory reforms on small and medium-sized enterprise (SME) financing, - 7 June 2019, - p. 109

6. <https://smb.gov.az/az/nav/ictimai-aciql-melumat-bazasi>

7. <https://edf.gov.az/site/goto2/103>

E.M.Yusifov

*Ph.D., Associate Professor, Azerbaijan University of Architecture and Construction
ORCID 0000-0003-1946-2937*

G.M.Hasanova

*doctoral student, Azerbaijan University of Architecture and Construction
ORCID 0009 0009 7772 1387*

E.C.Hasanov

*master student, Baku Eurasian University
ORCID 0009-0009-1964-247X*

Improving mechanisms for stimulating the development of small and medium business entities

Abstract

The article discusses the role of small and medium-sized business entities in the economic system and the state's participation in their development. The basics of supporting and promoting the activities of small and medium business entities are studied depending on the functions performed by them. The components of the infrastructure for the development of the relevant economic subjects are defined and recommendations are made regarding the improvement of the

operational mechanisms aimed at increasing the efficiency of the financial, credit and tax mechanisms.

Key words. economic prosperity, small and medium entrepreneurship, competitive advantages, reforms, strategic management.

Э.М.Юсифов

д.ф.э., доцент, Азербайджанский Архитектурно-строительный Университет
ORCID 0000-0003-1946-2937

Г.М.Гасанова

докторант, Азербайджанский Архитектурно-строительный Университет
ORCID 0009 0009 7772 1387

Э.Д. Гасанов

магистрант, Бакинский Евразийский Университет
ORCID 0009-0009-1964-247X

Совершенствование механизмов стимулирования развития субъектов малого и среднего бизнеса

Резюме

В статье говорится о роли субъектов малого и среднего бизнеса в экономической системе и участии государства в их развитии. Изучены основы поддержки и стимулирования деятельности субъектов малого и среднего предпринимательства в зависимости от выполняемых ими функций. Определены компоненты инфраструктуры развития соответствующих экономических субъектов и даны рекомендации по совершенствованию механизмов функционирования, направленные на повышение эффективности финансовых, кредитных и налоговых механизмов.

Ключевые слова. *экономическое процветание, малое и среднее предпринимательство, конкурентные преимущества, реформы, стратегическое управление.*